

УДК 330.5(477)
DOI: 10.32342/2616-3853-2021-1-14-5

О.А. ЗАДОЯ,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

Б.О. ГОНЧАРУК,
студент
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ МОДЕЛІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено огляду та аналізу можливостей використання бюджетних механізмів регулювання національної економіки України. На підставі попередніх досліджень було висунуто гіпотезу про характерні риси бюджетного регулювання залежно від соціально-економічної моделі країни, а саме від співвідношення трьох векторів впливу: державного, суспільного та ринкового. З метою визначення притаманних рис саме моделі України було проведено аналіз динаміки основних структурних статей доходної та витратної частин бюджету України, зроблено оцінку ефективності таких змін в умовах вітчизняної національної економіки та їх впливу на формування економічного середовища держави протягом останніх п'яти років.

У процесі дослідження розглянуто окремо статті видатків та основні джерела надходжень до бюджету. Так, аналітичний аналіз доходної частини дозволяє стверджувати факт збільшення податкового навантаження на фізичних осіб та підприємців, але водночас вказує на зниження частки надходжень від ренти з використання природних ресурсів. Крім того, збільшення мінімальної заробітної плати призвело до збільшення переходу частки робітників у «тінь», що, у свою чергу, не дозволило реалізуватися прогнозам щодо збільшення цієї статті доходів. Поряд з цим збільшення надходжень від підприємницької діяльності за рахунок націоналізації деяких підприємств та фінансових установ, свідчить про все ж таки відносно велику частку ролі держави у формуванні бюджетного процесу, але й вказує на її неефективність. Зменшення частки надходжень від податку на додану вартість та акцизу теж викриває недоліки монетарної політики НБУ та корупційної складової на митниці. Розрахунки динаміки зростання абсолютних показників статей доходів бюджету вказують на переважне перевищення динаміки над інфляцією, що, у свою чергу, підтверджує тезу про збільшення податкового навантаження на фоні економічного спаду під час світової пандемії. У цьому випадку використання інструментів стримування (збільшення податків, підвищення облікової ставки) не вважається доцільним з боку державного регулятора під час проходження фази занепаду з точки зору загальноприйнятих економічних теорій.

Аналіз бюджетних видатків за статтями вказує на намагання держави реагувати на сучасні виклики. Цілком очевидне збільшення видатків на охорону здоров'я та оборону. Але поряд з цим видатки на освіту, охорону навколишнього середовища та комунальне господарство не мають такої динамічної тенденції до зростання. Спроба використання механізмів «грошового пом'якшення» в розрізі реалізації плану «Велике будівництво» не було ефективним: збільшення робочих місць було незначним, а корупційні скандали з бюджетним фінансуванням та сумнівними тендерами знову ж таки вказують на неефективність державних інституцій у цілому та бюджетного процесу зокрема.

У підсумку потрібно підкреслити необхідність поступового переорієнтування соціально-економічної моделі на більш збалансовану, з урахуванням сучасних тенденцій у світовій економіці. Дійсно, роль держави у кризові періоди дуже важлива. Але держава повинна бути ефек-

тивною у своїй регуляторній діяльності. Тому створення потужних громадських організацій та розбудова ринкових механізмів допоможуть збалансувати економічний розвиток та запобігти монополізації економіки України.

Ключові слова: державний бюджет, механізми регулювання, соціально-економічна модель, податки, доходи бюджету, видатки бюджету.

Постановка проблеми та аналіз публікацій. У сучасному глобальному світі інтеграційні процеси привели до зрощування економічних зв'язків між окремими суб'єктами підприємницької діяльності на всіх рівнях та спонукають до створення великих пулів не тільки регіонального характеру, але й на рівні національних економік у різних куточках світу. Це дозволяє підвищити ефективність використання наявних ресурсів та досягти більш стійкого інтенсивного економічного зростання у більшості галузей та покращання задоволення потреб людства. Але, з іншого боку, в період кризових явищ, викликаних різними причинами та факторами, такий тісний економічний зв'язок прискорює поширення негативних тенденцій щодо порушення рівноваги на окремих національних ринках. Тому важливим аспектом стабілізаційної політики для кожної держави є наявність широкого спектра регулятивних інструментів, можливість їх використання та гнучкість соціально-економічної моделі, яка притаманна конкретній національній економіці. Одним з потужніших інструментів в арсеналі держави у цьому випадку можуть виступати механізми бюджетного регулювання. Саме завдяки зміні пропорцій перерозподілу доходів через бюджетне планування досягаються поставлені цілі як у процесі реалізації політики стримування, так і на етапі впровадження експансіоністської політики.

Разом з цим слід звернути увагу на особливості різних соціально-економічних моделей, які були вибудовані у державах світу. Кожна з них має різний вплив на формування економічного середовища основних важелів: влада держави, влада ринку, влада суспільства [1]. Залежно від розподілу у відсотковому значенні цих параметрів, ефективність використання тих чи інших інструментів регулювання може суттєво змінюватися. Тому дуже важливо розуміти, яким чином краще розподіляти ресурси в період реалізації державної політики щодо економічного розвитку та які інструменти краще для цього задіяти. Не слід забувати і про соціальний напрям розвитку суспільства та його захист саме за рахунок вивіреного та прогнозованого перерозподілу доходів через бюджетні механізми, їх вплив на формування доходів, сукупного споживчого попиту та сприятливого підприємницького середовища.

Питаннями бюджетної політики та застосуванням бюджетних механізмів регулювання давно і активно займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед науковців, які зробили значний внесок у дослідження цього питання, можна виділити таких: Н.Ю. Валентейчук, Т.Т. Гурбанова, В.Г. Дим'янинин, Д.П. Карпентер, Л.А. Костирко, Л.В. Лисяк [2–6]. Разом з тим залишається малодослідженим питання ефективного поєднання інструментів бюджетної політики з конкретною соціально-економічною моделлю у національній економіці. Тим більше, що це питання надзвичайно актуальне для українських реалій у час, коли йде перебудова в багатьох напрямках – від політичної та економічної зовнішньої переорієнтації до соціально значущих реформ всередині нашої держави.

Метою дослідження є аналіз динаміки основних структурних статей доходної та видаткової частин бюджету України, оцінка ефективності таких змін в умовах притаманної нашій національній економіці соціально-економічної моделі та їх впливу на формування економічного середовища держави протягом останніх п'яти років.

Виклад результатів дослідження. Загальноприйнято, що державний бюджет – це система грошових відносин, яка виникає між державою, з одного боку, і підприємствами, фірмами, організаціями та населенням, з іншого, з метою формування та використання централізовано грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб [7]. Інакше кажучи, це надходження та видатки, які держава чітко планує для забезпечення основних аспектів життя суспільства та ведення економічної політики.

Окрім державного бюджету розрізняють:

- місцевий бюджет (бюджет адміністративно-територіальної одиниці);
- зведений бюджет різних рівнів (зведений бюджет держави включає в себе державний бюджет та всі зведені бюджети більш низького рівня, а вони, у свою чергу, включають усі місцеві бюджети, що належать до цієї адміністративно-територіальної одиниці).

У процесі реалізації бюджетної політики, держава може стикатися з двома протилежними ситуаціями, а саме: профіцитом (додане сальдо між надходженнями та видатками) та дефіцитом (від'ємне сальдо між надходженнями та видатками). У сучасному світі профіцит скоріше свідчить про невдале планування бюджетного процесу та недовикористання фінансових можливостей за результатом року. З іншого боку, великий дефіцит свідчить про структурні та системні негаразди в економіці та призводить до знецінення національної валюти, інфляції, збільшення заборгованості на всіх рівнях та інших негативних наслідків, які в результаті можуть привести країну до дефолту. Найкращим варіантом є дефіцит у межах 3-5% – це стимулює економіку і створює певні сприятливі конкурентні умови.

Щодо бюджетного процесу в Україні, то протягом останніх п'яти років ми можемо спостерігати дефіцит у майже загальноновизначених рамках (табл. 1).

Таблиця 1

Державний бюджет України, 2016–2020 рр., млн грн*

Рік	Доходи	Видатки (з урахуванням кредитування)	Сальдо
2016	616283,2	686545,3	-70262,1
2017	793441,9	841323,9	-47882
2018	928114,9	987366,1	-59251,2
2019	998344,9	1079338,6	-80993,7
2020	1076027	1293637,9	-217610,9

*Складено за [8].

Провівши аналіз даних, можна дійти висновку, що, незважаючи на економічну нестабільність, доходи та видатки зростають щороку. Це не пов'язано з економічним розвитком, а скоріше, у випадку з українською економікою, корелюється з інфляційними процесами та підвищенням податкового навантаження. Насправді в останні роки пандемічної кризи економічного зростання не спостерігалось взагалі, але бюджетні статті зростали. Тому на цьому етапі дослідження необхідно провести більш глибокий аналіз структурних зрушень у джерелах доходів та напрямках видатків держбюджету. На основі цього ми зможемо зробити висновки щодо впливу соціально-економічної моделі країни на її економічний розвиток та перспективи.

Перш за все звернемося до аналізу абсолютних показників надходження до бюджету відповідно до статей (табл. 2).

Таблиця 2

Доходи до Держбюджету України, 2016–2020 рр., млн грн*

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Податок на доходи фізичних осіб	59810,5	75033,4	91741,8	109954	117281,3
Податок на прибуток підприємств	54344,1	66911,9	96882,3	107086,3	108695
Рентна плата за використання інших природних ресурсів	44092,2	48661,1	45265,7	46745,9	52475,7
Податок на подану вартість	235506	313980,6	374508,2	378690,2	400600,1
Акцизний податок	90122,5	108293,5	118852,4	123357,9	138296,1
Доходи від власності та підприємницької діяльності	51589,9	74553,7	87170,4	114415	119156
Інше	76646,4	103040	106388	109367	128865

*Складено за [8].

Дані табл. 2 потребують аналітичного пояснення.

Почнемо з аналізу податку на додану вартість (ПДВ). Цей вид доходу може зростати у випадку, якщо:

- зросла податкова ставка (за умови незмінного обсягу виготовлення та купівлі);
- унаслідок зростання цін (інфляція);
- унаслідок збільшення обсягу виготовлення та / або споживання.

Податкова ставка в ці роки не змінювалася, отже, цей фактор не міг вплинути на приріст доходів від ПДВ.

Для того щоб розібратися з 2 іншими пунктами, треба провести математичний аналіз та навести дані про інфляцію в Україні за ці роки (табл. 3).

Таблиця 3

Інфляція в Україні, 2016–2020 рр., %*

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Рівень інфляції	12,36	13,67	9,78	3,54	4,99

*Складено за [9].

Провівши розрахунки, ми можемо порівняти динаміку зростання надходжень до бюджету (ПДВ) з показником інфляції (табл. 4).

Таблиця 4

Відповідність динаміки змін доходів Держбюджету (ПДВ) до інфляції, 2017–2020 рр.*

2017	2018	2019	2020
331980,3/235506=1,41	374508,2/313980,6=1,193	378690,2/374508,2=1,011	400600,1/378690,2=1,0579
1.41-1 = 0.41	1.193 -1 = 0.193	1.011-1=0.011	1.0579 - 1 = 0.0579
0.41 - 0.1367 = 0.273	0.193 -0.0978 = 0,0952	0.011 - 0.0354= -0.0244	0.0579 - 0.0499 = 0.008
27,3%	9,52%	-2,44%	0,8%

*Розраховано авторами.

Аналізуючи ці дані (табл. 4), можна зробити такі припущення:

– приріст доходу від ПДВ у 2017 р. зумовлений збільшенням кількості виробництва, послуг (сукупна пропозиція), також збільшилися реалізація та споживання (сукупний попит). Причиною цього могло стати збільшення економічної та соціальної стабільності порівняно з попереднім роком;

– перевищення рівня інфляції над відсотковою зміною надходжень до бюджету від ПДВ може казати про те, що зменшилося виробництво, знизився сукупний попит та гранична схильність до споживання. Причиною цього могли стати президентські вибори 2019 р. Таке політичне явище майже завжди викликає соціально-політичну нестабільність та призводить до більш обережної поведінки на національному ринку економічних суб'єктів;

– причиною низького приросту 2020 р. могла стати пандемія COVID-19 та її наслідки, пов'язані з карантинними обмеженнями. Особливо це стосується II та IV кварталу року. Через це значно зменшилося виробництво товарів та надання послуг, що, у свою чергу, стало наслідком збільшення граничної схильності до заощадження серед домогосподарств у період невизначеності.

Наступним пунктом нашого аналізу буде податок на доходи фізичних осіб (ПДФ). Найпоширеніший вид доходу, що обкладається цим податком – це заробітна плата. Отже, проаналізуємо зростання відповідної бази оподаткування. Дані про динаміку середньої заробітної плати в Україні наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Динаміка змін середньої заробітної плати в Україні, 2016–2020 рр. грн*

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Середня заробітна плата	5183	7104	8865	10497	11591

*Складено за [10].

Для подальшого аналізу необхідно провести такі розрахунки (табл. 6).

Таблиця 6

Відповідність динаміки змін доходів до Держбюджету (ПДФ) до динаміки змін середньої заробітної плати, 2017–2020 рр.*

2017	2018	2019	2020
75033,4/59810,5=1,255 1,255 – 1 = 0,255	91741,8/75033,4=1,22 1,22 – 1 = 0,22	109954/91741,8=1,199 1,199 – 1 = 0,199	117281,3/109954=1,067 1,067 – 1 = 0,067
7104/5183=1,37 1,37 – 1 = 0,37	8865/7104=1,25 1,25 – 1 = 0,25	10497/8865=1,184 1,184 – 1 = 0,184	11591/10497=1,104 1,104 – 1 = 0,104
0,255 – 0,37= -0,115	0,22 – 0,25= -0,03	0,199 – 0,184= 0,015	0,067 – 0,104= -0,037
-11,5%	-3%	1,5%	-3,7%

*Розраховано авторами.

Очевидно, що за цими даними (табл. 6) неможливо дати чітких прогнозів (у цьому випадку невідома змінна кількості зайнятих людей), але у 2017 р. ми бачимо досить великий від'ємний відсоток. Це пов'язано з різким зростанням середньої зарплати, до якого привело підняття мінімальної ставки цього показника (з 1600 грн у 2016 р. до 3200 грн у 2017 р.). І це, в свою чергу, відобразилося на змінних витратах роботодавців, яким для забезпечення конкурентоспроможності та виконання нових законодавчих норм було необхідно підняти заробітну плату робітникам, але водночас це збільшувало видатки за ПДФ, і тому деякі з них перейшли в сектор «тіньової» економіки, використовуючи при цьому такі шляхи:

I. Офіційно платити мінімальну заробітну плату, а решту «у конверті»;
або

II. Зовсім не влаштовувати своїх робітників офіційно.

Обидві ці схеми не є законними, але навіть зараз так роблять багато роботодавців, особливо представники малого бізнесу.

Показники наступних років можуть лише відобразити динаміку кривої безробіття. Очевидно, що найменший рівень безробіття серед цих років був у 2019 р., але в 2020 р. (особливо у II кварталі) пандемія зруйнувала цю тенденцію (рис. 1).

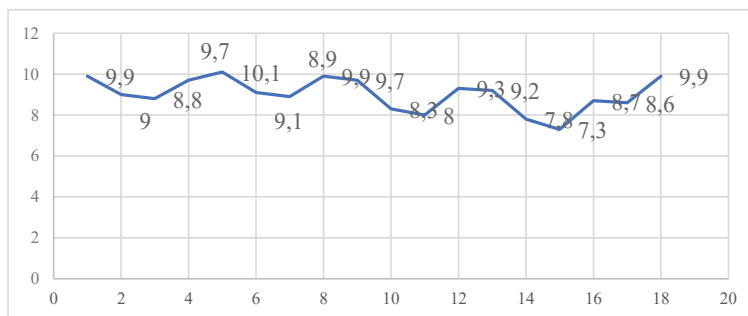

Рис. 1. Рівень безробіття населення України віком 15–70 років (% до робочої сили відповідного віку, 2016–2020 рр. [10])

Тепер розглянемо доходи до держбюджету від акцизного податку.

По-перше, слід згадати типи товарів, які підлягають акцизному оподаткуванню:

- спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;
- тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну;
- нафтопродукти, скраплений газ;
- легкові автомобілі, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли;
- електрична енергія.

Виходячи з цього списку, можна припустити, що найбільший вплив на зростання доходів до держбюджету зумовлений підняттям податкової ставки (наприклад: зростання цін на тютюнові вироби через збільшення податку), та зростанням ціни кінцевого продукту (можливо, через збільшення цін на сировину).

Наступний аспект, який потребує аналізу – податок на прибуток підприємств (підприємство – юридична особа). Дані щодо кількості активних підприємств у 2016–2020 рр. наведено на рис. 2.

Рис. 2. Кількість активних підприємств в Україні, 2016–2020 рр.*

*Складено за [10].

Порівняємо відсоток зміни ПнП з відсотком зміни кількості підприємств (табл. 7).

Таблиця 7

Відповідність динаміки змін доходів до Держбюджету (ПнП) з динамікою змін кількості підприємств, 2017–2020 рр.*

2017	2018	2019	2020
$\frac{66911,9}{543441} = 1,231$ $1,231 - 1 = 0,231$	$\frac{96882,3}{66911,9} = 1,448$ $1,448 - 1 = 0,448$	$\frac{107086,3}{96882,3} = 1,105$ $1,105 - 1 = 0,105$	$\frac{108695}{107086,3} = 1,015$ $1,015 - 1 = 0,015$
$\frac{640545}{605851} = 1,057$ $1,057 - 1 = 0,057$	$\frac{666989}{640545} = 1,041$ $1,041 - 1 = 0,041$	$\frac{697282}{666989} = 1,045$ $1,045 - 1 = 0,045$	$\frac{699803}{697280} = 1,004$ $1,004 - 1 = 0,004$
$0,231 - 0,057 = 0,175$	$0,448 - 0,041 = 0,407$	$0,105 - 0,045 = 0,06$	$0,015 - 0,004 = 0,011$
17,5%	40,7%	6%	11%

*Розраховано авторами.

Отже, збільшення кількості підприємств майже не вплинуло на доход від ПнП, але, на наш погляд, є три аспекти, які мають пряме відношення до зростання доходу до держбюджету від ПнП:

- збільшення прибутковості виробництва;
- збільшення обсягів виробництва;
- інфляційні процеси, які впливають на ціну кінцевого продукту.

Проаналізувавши всі доходи, які потрапляють до держбюджету, необхідно також провести аналіз і видаткової частини (табл. 8).

Таблиця 8

Видатки держбюджету України, 2016–2020 рр., млн грн*

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Загальнодержавні	118049	142493	162958	168195	163850
Оборона	59359,1	47360,4	97024,1	106627,8	120374,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	71670,4	87850,5	116875,9	142389,8	157675,8
Економічна діяльність	31422,3	47000,1	63600,9	72363,7	168990
Охорона навколишнього середовища	4771,6	4739,9	5241,2	6317,6	6636,8
Житлово-комунальне господарство	12,5	16,9	296,9	108	88,5
Охорона здоров'я	12464,6	16729,4	22618	38566,6	124924
Духовний та фізичний розвиток	4958,9	7898,1	10107,1	9967	9826,4
Освіта	34826,5	41297,3	44324,3	51656,6	52857,8
Соціальне забезпечення	151962	144479	163866	218629	322721

*Складено за [8].

Виходячи з цих даних, дуже чітко видно відсоткове збільшення таких видатків:

- на охорону здоров'я у 2020 р. через пандемію COVID-19.
- на економічну діяльність за програмою «Розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення».

Обидва ці аспекти мають об'єктивне підґрунтя та стосуються, з одного боку, запровадження державою жорстких заходів щодо ліквідації наслідків пандемії, а в другому – виступають елементами використання політики «грошового пом'якшення», тобто створення додаткових робочих місць з метою підвищення зайнятості серед населення, стабілізації доходів та, відповідно, підтримки належного рівня сукупного попиту в період економічної кризи [11].

Усі інші витрати коливаються за рахунок потреб держави в той чи інший період (1 календарний рік). Витрати на соціальне забезпечення почали збільшуватися з 2018 р. через збільшення розміру субсидій та інших видів фінансової допомоги. Але наразі необхідно відзначити й негативні моменти серед наведеного аналізу – це досить малі витрати на охорону навколишнього середовища, духовний і фізичний розвиток, а також освіту. Також потрібно відзначити фактори, які пов'язані з формуванням фонду заощаджень та фонду споживання на мікроекономічному рівні, а саме величини їх граничних користностей. Через нестабільну економічну ситуацію та низькі доходи населення відбувається порушення макроекономічної рівноваги за рахунок очікування знецінення заощаджень та взагалі досягнення показника граничної схильності до споживання більше 1. При від'ємному сальдо торгового балансу та сировинній галузевій спрямованості національної економіки це призводить до суттєвого зменшення можливостей формування заощаджень як джерела внутрішніх інвестицій [12].

На підставі вищезазначеного аналізу і розрахунків, можна зробити такі висновки. Подамо доходи до держбюджету у відсотковому вигляді відповідно до джерел наповнення (табл. 9).

Таблиця 9

Доходи Держбюджету України, 2016–2020 рр., %*

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Податок на доходи фізичних осіб	9,8	9,5	9,9	11,1	11
Податок на прибуток підприємств	8,9	8,5	10,5	10,8	10,2
Рентна плата за використання інших природних ресурсів	7,2	6,2	4,9	4,7	4,9

Рік	2016	2017	2018	2019	2020
Податок на додану вартість	38,4	39,7	40,7	38,3	37,6
Акцизний податок	14,7	13,7	12,9	12,5	13
Доходи від власності та підприємницької діяльності	8,4	9,4	9,5	11,5	11,2
Інше	12,6	13	11,6	11,1	12,1

*Складено за [8].

Як видно з наведених даних, показники у відсотковому значенні майже не змінюються. Це свідчить про досить негнучку соціально-економічну модель в Україні [13]. Спостерігаються деякі зрушення в бік лібералізації ринкових відносин, але роль держави все ще залишається досить потужною, а головне – неефективною.

Якщо більш детально розглядати тенденції змін у структурі джерел бюджетних надходжень, то цілком очевидним стає переважання олігархічних впливів на формування державної політики та соціально-економічної моделі. Надходження від рентної плати за використання природних ресурсів стрімко падає протягом останніх п'яти років. А за наявності ситуації в країні, коли завдяки непрозорій приватизації на початку становлення незалежності України більшість природних ресурсів перейшла під контроль обмеженої кількості підприємців, це створює досить велику небезпеку формування в економіці потужних неприродних монополій. Наразі до цієї небезпеки можуть доєднатися і негативні наслідки земельної реформи за умови неналежного контролю з боку держави. Зростання податків на доходи фізичних осіб та підприємців свідчить про збільшення тиску на малий та середній бізнес. Це не припустимо в період кризового падіння споживчого попиту під час пандемії, але чомусь у нашій країні саме в період 2019–2020 рр. відбувається підвищення відносної частки цих джерел. Протилежна ситуацій з доходами від податку на додану вартість і акцизного податку. Ці джерела традиційно виступають найбільшими у відносній частці, але враховуючи досить глибоку інтегрованість економіки нашої країни зі світовими ринками, особливо в частині імпортних потоків, можна стверджувати, що зниження часток цих джерел продиктовано, з одного боку, не досить вдалою політикою НБУ щодо запобігання укріпленню курсу гривні, а з іншого боку – корупційними схемами, які пов'язані з митним оформленням переміщення товарів та послуг через кордон. І все це на фоні підняття акцизних зборів на алкогольні та тютюнові вироби. Це підтверджує переважний вплив держави в соціально-економічній моделі і водночас вказує на неефективність громадського контролю та слабкий розвиток ринкових механізмів. Стаття доходів від підприємницької діяльності пов'язана з націоналізацією деяких підприємств, фінансових установ та підвищення тарифів на енергоносії, що, у свою чергу, дозволило підвищити і надходження до держбюджету.

У цілому доходи в держбюджет та видатки з них (окрім форс-мажорних ситуацій) є цілком стабільними та не демонструють різкого зростання або падіння.

Протягом усіх 5 років можна помітити дефіцит бюджету. Це є нормальним явищем для країн, що розвиваються. У період 2016–2019 рр. дефіцит не є критичним (3–2% ВВП), але у 2020 р. дефіцит сягнув 5,2% ВВП, і це досить високий показник, тобто він майже сягнув граничного дефіциту (247 млрд грн). Це може свідчити про те, що бюджетні кошти було розподілено та / або доходні потоки було розраховано неправильно.

Зважаючи на проведений аналіз, можна виділити такі проблеми, на яких потрібно сконцентрувати увагу:

- Відсутність диференціювання податкової ставки (більший доход – більший відсоток).
- Застаріла система пенсійних виплат (збільшення витрат на виплати пенсій через «старіння» нації).

- Низькі витрати на вирішення екологічних проблем.
- Досить низькі темпи економічного зростання сфери малого та середнього бізнесу.
- Застаріла система фінансування сфери охорони здоров'я («безкоштовна» медицина – де-юре, де-факто – ні. Доцільніше запровадження системи медичного страхування).

Отже, показники державного бюджету України є досить типовими для країн, що розвиваються (особливо країн СНД). Стабільність, невеликі темпи зростання бізнесу у безкризовий період та переважання ринкової економіки дуже помітні. Але поряд з цим можна стверджувати про наявність потенціалу для розвитку за рахунок зменшення «тіньової» економіки та більш ефективного адміністрування податкових надходжень, а також за умови проведення пенсійної та медичної реформ.

Разом з цим потрібно підкреслити необхідність поступового переорієнтування соціально-економічної моделі до більш збалансованої, з урахуванням сучасних тенденцій у світовій економіці. Дійсно, роль держави в кризові періоди дуже важлива. Але держава має бути ефективною у своїй регуляторній діяльності. Тому створення потужних громадських організацій та розбудова ринкових механізмів допоможе збалансувати економічний розвиток та запобігти монополізації економіки України.

Список використаних джерел

1. Економічна динаміка в нових геостратегічних реаліях: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Задоя. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 235 с.
2. Лисяк Л.В. Концептуальні засади бюджетної політики у сфері державних видатків. *Формування ринкової економіки в Україні*: зб. наук. праць. Вип. 19: Фінансово-економічні проблеми розвитку економіки України. Львів: ЛНУ, 2009. С. 358–364.
3. Дем'янишин В.Г. Теоретичні засади бюджетного механізму держави. *Вісник КНТЕУ*. 2008. № 1. С. 56–67.
4. Костирко Л.А., Велентейчик Н.Ю. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи: монографія. *Севеодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля*, 2016. 280 с.
5. Gurbanova T.T. The elements of the mechanism of budgetary regulation and strategy of budget policy management. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*. 2019. P. 1439–1443.
6. Carpenter D.P. Adaptive signal processing, hierarchy, and budgetary control in federal regulation. *American Political Science Review*. 1996. № 90 (2). P. 283–302.
7. Державний бюджет України. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40766/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%90.%20%D0%86..pdf>
8. Статистичний збірник Міністерства фінансів «Бюджет України – 2020» URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf)
9. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Задоя О.А. Аналіз сценаріїв застосування інструментів антикризової політики в Україні під час пандемії. *Академічний огляд*. 2020. № 2 (53). С. 19–28.
12. Задоя А.О. Мотиви та стимули заощаджень: мікроекономічний підхід. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Вип. 23. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Ч. III. Серія «Економічні науки». Київ, 2016. С. 177–182.
13. Задоя А.А. Экономические модели стран Европейского Союза: возможности использования в Украине. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2019. № 1 (26). С. 84–93.

References

1. Zadoia A.O., Zadoia O.A. (2020). *Ekonomichna dynamika v novykh heostratichnykh realiyakh: monohrafiya* [Economic dynamics in new geostrategic realities: monograph]. Ed. Doctor of Economics, Professor A.O. Zadoia. Dnipro: Alfred Nobel University publ., 235 p.
2. Lysyak L.V. (2009). *Kontseptual'ni zasady byudzhetnoyi polityky u sferi derzhavnykh vydatkiv* [Conceptual principles of budget policy in the field of public expenditures]. *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukraini: zb. nauk. prats'* [Formation of market economy in Ukraine: collection science works], issue 19 *Finansovo-ekonomichni problemy rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Financial and economic problems of economic development of Ukraine]. Lviv: LNU publ., pp. 358-364.
3. Demyanyshyn V.G. (2008). *Teoretychni zasady byudzhetnoho mekhanizmu derzhavy* [Theoretical principles of the budgetary mechanism of the state]. *Visnyk KNTEU* [Bulletin of KNTEU], no. 1, pp. 56-67.
4. Kostyrko L.A., Velentychik N.Yu. (2016). *Mekhanizm rehulyuvannya mizhbyudzhetnykh vidnosyn v Ukraini: priorityty, instrumenty, perspektyvy: monohrafiya* [The mechanism of regulation of intergovernmental relations in Ukraine: priorities, tools, prospects: a monograph]. Severodonetsk: V. Dahl National University publ., 280 p.
5. Gurbanova T.T. (2019). The elements of the mechanism of budgetary regulation and strategy of budget policy management. Economic and Social Development: Book of Proceedings, pp. 1439–1443.
6. Carpenter D.P. (1996). Adaptive signal processing, hierarchy, and budgetary control in federal regulation. *American Political Science Review*, no. 90 (2), pp. 283-302.
7. *Derzhavnyy byudzhet Ukrainy* [The state budget of Ukraine]. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40766/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%90.%20%D0%86.pdf> (Accessed 15 November 2021).
8. *Statystychnyy zbirnyk Ministerstva finansiv «Byudzhet Ukrainy - 2020»* [Statistical collection of the Ministry of Finance «Budget of Ukraine - 2020»]. Available at: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf) (Accessed 18 November 2021).
9. *Natsional'nyy bank Ukrainy* [National Bank of Ukraine]. Available at: <https://bank.gov.ua/> (Accessed 28 November 2021).
10. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 December 2021).
11. Zadoia O.A. (2020) *Analiz stsenariyiv zastosuvannya instrumentiv antykryzovoyi polityky v Ukraini pid chas pandemiyi* [Analysis of scenarios for the use of anti-crisis policy instruments in Ukraine during the pandemic]. *Akademichnyy ohlyad* [Academic Review], no. 2 (53), pp. 19-28.
12. Zadoia A.O., Zadoia O.A. (2016) *Motyvy ta stymuly zaoshchadzen': mikroekonomichnyy pidkhid* [Motives and incentives for savings: a microeconomic approach]. *Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrainy* [Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine], issue 23. *Zovnishnya polityka i dyplomatiya: tradytsiyi, trendy, dosvid* [Foreign policy and diplomacy: traditions, trends, experience], part 3rd. Economic Sciences Series, Kyiv, pp. 177-182.
13. Zadoia A.A. (2019) *Ekonomicheskyye modeli stran Yevropeyskogo Soyuzha: vozmozhnosti ispol'zovaniya v Ukraine* [Economic models of the countries of the European Union: opportunities for use in Ukraine]. *Èvropays'kiy vektor yekonomichnogo rozvitku* [European vector of economic development], no. 1 (26), pp. 84-93.

USE OF BUDGET REGULATION MECHANISMS OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE SOCIO-ECONOMIC MODEL OF UKRAINE

Oleksandr A. Zadoia, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: o.zadoia@duan.edu.ua

Bogdan O. Goncharuk, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: bgdngoncaruk@gmail.com

DOI: 10.32342/2616-3853-2021-1-14-5

Key words: *state budget, regulatory mechanisms, socio-economic model, taxes, budget revenues, budget expenditures.*

The article is devoted to the review and analysis of the possibilities of using budgetary regulatory mechanisms in Ukraine. Based on previous research, a hypothesis was put forward about the characteristics of budget regulation depending on the socio-economic model of the country, namely the ratio of three vectors of influence: state, social and market. In order to determine the inherent features of the model of Ukraine, an analysis of the dynamics of the main structural items of revenue and expenditure of Ukraine, assessed the effectiveness of such changes in the domestic economy and their impact on the economic environment over the past five years.

In the course of the research, the items of expenditures and the main sources of budget revenues were considered separately. Thus, the analytical analysis of the income part allows us to claim an increase in the tax burden on individuals and entrepreneurs, but at the same time indicates a decrease in the share of income from rent for the use of natural resources. In addition, the increase in the minimum wage led to an increase in the transition of the share of workers in the «shadow», which in turn did not allow to realize the forecasts for an increase in this article of income. Along with this, the increase in revenues from entrepreneurial activities due to the nationalization of some enterprises and financial institutions, indicates a relatively large share of the role of the state in shaping the budget process, but also indicates its inefficiency. The decrease in the share of revenues from value added tax and excise duty also reveals the shortcomings of the NBU's monetary policy and the corruption component in customs. Calculations of the dynamics of growth of absolute indicators of budget revenue items indicate a predominant excess of dynamics on inflation, which in turn confirms the thesis of increasing the tax burden against the background of the economic downturn during the global pandemic. In this case, the use of deterrence instruments (increase in taxes, increase in the discount rate) is not considered appropriate by the state regulator during the phase of decline in terms of generally accepted economic theories.

The analysis of budget expenditures by articles indicates the state's efforts to respond to current challenges. There is a clear increase in health and defense spending. But at the same time, expenditures on education, environmental protection and utilities do not have such a dynamic upward trend. Attempts to use «monetary mitigation» mechanisms in the context of the implementation of the «Big Construction» plan were not effective: the increase in jobs was insignificant, and corruption scandals with budget funding and dubious tenders again indicate the inefficiency of state institutions in general and the budget process in particular.

As a result, it is necessary to emphasize the need for a gradual reorientation of the socio-economic model to a more balanced one, taking into account current trends in the world economy. Indeed, the role of the state in times of crisis is very important. But the state must be effective in its regulatory activities. Therefore, the creation of powerful public organizations and the development of market mechanisms will help balance economic development and prevent the monopolization of Ukraine's economy.

Одержано 28.10.2021.